

УДК 378:373.3

Кипиченко Н.С.,

викладач кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті подано характеристику сутності комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи; проаналізовано сучасний стан формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів; обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців під час практики.

Ключові слова: *комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи, формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, сформованість комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах реформування суспільного життя пріоритетними напрямками розвитку системи вищої освіти є її модернізація і практична спрямованість. Інтеграційні процеси, входження Української держави в європейський і світовий освітній простір зумовлюють потребу вдосконалення професійної підготовки фахівців, здатних ефективно здійснювати педагогічну діяльність, побудовану на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Особливої актуальності набула проблема індивідуального ставлення громадян до державної мови, що й зумовлює потребу вдосконалення комунікативної компетентності зокрема майбутніх педагогів.

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що вагомий внесок у безпосереднє розроблення проблем формування комунікативних умінь учителя-педагога, визначення їх сутності зробили Ф. Гоноболін, В. Каплінський, О. Орлов, Л. Савенкова, В. Сластьонін. Обґрунтування окремих аспектів підготовки фахівців початкової школи до педагогічного спілкування здійснено у працях М. Вашуленка, Н. Волкової, Г. Бондаренка, О. Гоголь, А. Годлевської, І. Гудзик, С. Дубовик, С. Мартиненко, О. Зарічної, І. Комарової, Р. Короткової, О. Кретової, М. Коця, О. Мамчич, Л. Мацько,

Г. Мешко, А. Москаленко, Т. Ладиженської, В. Пасинок, М. Пентилюк, В. Півторацької, О. Попової, Н. Стрельникової. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи досліджувалась такими вченими, як: Л. Бірюк, В. Желанова, В. Підгурська, В. Усатий, О. Яковлева.

Вивчення проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у педагогічній теорії уможливило виділити такі напрями, як: створення концепції суб'єкт-суб'єктного педагогічного спілкування; дослідження його структури й особливостей; встановлення складових комунікативних і мовленнєвих здібностей педагога, вивчення його емпатії; виокремлення і формування комунікативних умінь майбутніх педагогів; дослідження мовленнєвих і немовленнєвих засобів спілкування; пошук ефективних шляхів формування означеної компетентності у майбутніх учителів початкової школи.

Відтак, результати аналізованих досліджень демонструють широкий спектр наукових пошуків із питань формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Незважаючи на значний інтерес учених, виокремлена проблема залишається актуальною й нині у сучасних соціальних умовах, оскільки ефективність педагогічної взаємодії вчителя початкової школи з суб'єктами навчально-виховного процесу залежить від уміння орієнтуватися у різних комунікативних ситуаціях, визначати оптимальні шляхи подолання комунікативних бар'єрів, урахувувати індивідуальні особливості учнів, їхніх батьків, колег.

З урахуванням зазначеного, **метою** статті є аналіз сучасного стану дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи та визначення перспектив подальшого її вивчення.

Виклад основного матеріалу. Під час наукового пошуку встановлено, що формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців є тривалим процесом, тому досить важливо поетапно залучати студентів до вирішення професійних завдань, поступово ускладнюючи їх діяльність залежно від мети і завдань педагогічної практики та комунікативної підготовки. Зазначимо, що комунікативну компетентність майбутніх учителів початкової школи тлумачимо як здатність здійснювати ефективну комунікативну взаємодію з метою вирішення професійних завдань під час практики в школі. Під поняттям «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи» розуміємо цілеспрямований процес вироблення та засвоєння цінностей, теоретичних знань, вироблення комунікативних умінь і навичок,

набуття позитивного комунікативного досвіду в процесі систематичного вирішення комунікативних завдань під час педагогічної практики та аудиторних занять. Сформованість комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики визначаємо як системне утворення, що поєднує особистісні якості, культуру спілкування, здатність до реалізації комунікативної взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу (учнями, їхніми батьками, колегами).

Вивчення реального стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів ми розпочали з діагностування труднощів, які вони відчують у спілкуванні з учнями, вчителями початкової школи та викладачами — керівниками практики. Отримані дані засвідчили, що труднощі мають неоднозначну зумовленість і пов'язані з вирішенням проблем адаптації до нової соціальної ролі, вимогами професійної діяльності та оточенням, набуттям досвіду педагогічного спілкування, а також індивідуальними особливостями та якостями студентів-практикантів і суб'єктів навчально-виховного процесу (закритість і недовіра в спілкуванні, неприйняття себе як суб'єкта спілкування, комунікативна пасивність і недостатньо виражене власне «Я», конфліктність, агресивність, недостатня саморегуляція). Зазначене підтвердило припущення про безпосередній зв'язок труднощів із недостатніми теоретичними знаннями про комунікативну компетентність, педагогічне спілкування, часткову обізнаність із його особливостями, видами, стилями, а також із неефективними організацією та проведенням педагогічної практики.

Підтримуємо думку С. Мартиненко, яка стверджує, що «педагогічна практика, по-перше, є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів, спрямованою на закріплення та реалізацію в спеціально створених умовах набутих студентами предметних, психолого-педагогічних, методичних знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності в школі, по-друге, — засіб творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя, формування у нього професійно значущих якостей і готовності до інноваційної педагогічної діяльності» [2, 254].

Зупинимося детальніше на розроблених педагогічних умовах формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, до яких віднесено: вдосконалення змісту, форм і методів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики; забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх фахівців до комунікативної діяльності у процесі

педагогічної практики; здійснення суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії у процесі її формування.

Визначено етапи досліджуваного процесу: вступний (усвідомлення студентами цінності педагогічного спілкування та значущості формування їхньої комунікативної компетентності; конкретизація засвоєних знань); основний (формування позитивних соціально-ціннісних установок під час спілкування, оволодіння конкретними вміннями та навичками) та підсумковий (розвиток професійно-педагогічної спрямованості та мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічного спілкування шляхом залучення майбутніх фахівців до активної самостійної діяльності; забезпечення взаємозв'язку та інтеграції знань і вмінь студентів задля здійснення ефективної комунікативної діяльності; формування індивідуального стилю педагогічного спілкування). Встановлено, що зміст формування комунікативної компетентності базується на комунікативних, проблемних завданнях, які виконують студенти під час педагогічної практики; в змістовому забезпеченні недостатньо акцентується увага на важливість педагогічного спілкування, особливостях, специфіці комунікативної діяльності. З метою вдосконалення формування комунікативної компетентності розроблено спецкурс «Основи формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи» (для студентів IV курсу ОКР «бакалавр»), який передбачав уточнення сутності базових понять; визначення форм, методів і прийомів формування означеної компетентності; встановлення й аналіз типових помилок у педагогічній діяльності, пов'язаних зі спілкуванням вчителя з суб'єктами навчально-виховного процесу; оцінку та самооцінку майбутнім педагогом її сформованості; ознайомлення зі специфікою педагогічного спілкування, функціями, структурою, етапами і стилями; розвиток емоційної стабільності, толерантності; вміння працювати в команді. На вивчення спецкурсу відводиться 72 год/2 кредита ECTS, час викладання визначався експериментальним шляхом. Встановлено, що найбільш доцільним періодом вивчення є VII семестр, адже в цей період вивчення теоретичних курсів, формування системи педагогічних знань перебуває на завершальній стадії.

До організаційних форм, що забезпечують формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, належать: проблемні та інтегровані лекції, пошукові семінари, семінари-конференції, творчі практикуми, практичні заняття з використанням проектного навчання, комунікативні тренінги, творча і пошукова самостійна робота, науково-дослідна робота, науково-практичні конференції з проблем пе-

дагогічної взаємодії, інноваційно-орієнтована педагогічна практика. Ефективними формами організації педагогічної практики, які сприяють формуванню комунікативної компетентності, є: проведення ранкових зустрічей, навчальних і виховних занять, батьківських зборів, консультацій, участь у засіданні методичного об'єднання вчителів; дискусія; установча та звітна конференції, творчий звіт. До методів відносимо: словесні (бесіда, дискусія (диспут, дебати), практичні, репродуктивні, творчі та проблемні (аналіз педагогічних ситуацій, кейс-метод, проблемно-рефлексивний полілог), евристичні (евристичні запитання, прогнозування), навчання у співпраці, проектні методи, методичне портфоліо, вправи на рефлексію, метод групової оцінки, відеозапису. Зазначимо, що найефективнішим методом формування комунікативної компетентності є виконання вправ, спрямованих на підвищення сформованості комунікативної компетентності та індивідуалізацію означеного процесу.

Акцентуємо увагу на тому, що успішне формування комунікативної компетентності під час педагогічної практики залежить від емоційного стану майбутніх фахівців [3]. Як зазначають Г. Бондаренко і С. Мартиненко, означений процес «має двосторонній характер, оскільки залежить від органічної взаємодії викладача і студента» [1 83]. Визначено ефективні види суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії за ступенем активності та самостійності регуляції студентами формування комунікативної компетентності (спільне визначення викладачем і студентами завдань щодо формування комунікативної компетентності; пошук шляхів вирішення завдань, поставлених викладачем і студентами; самоорганізація комунікативної діяльності за рівнями складності, самоконтроль за якістю формування означеної компетентності під коригувальним впливом викладача).

Висновки. Таким чином, нами уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи»; проаналізовано сучасний стан дослідження означеної проблеми та визначено подальші перспективи; обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час практики.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні положень про формування комунікативної компетентності в різних категоріях студентів, що зумовлено особливостями індивідуального досвіду, комунікативним потенціалом, розвитком професійно важливих якостей.

Література

1. Бондаренко Г.Л. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності / Г.Л. Бондаренко, С.М. Мартиненко // Рідна мова: освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. — 2013. — № 19. — С 82–87.
2. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [монографія] / С.М. Мартиненко. — К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. — 434 с.
3. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: [монографія] / Л.Л. Хоружа. — К. : «Преса України», 2003. — 319 с.

В статье раскрыта сущность коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы; проанализирована степень исследования проблемы; охарактеризованы педагогические условия формирования коммуникативной компетентности студентов во время практики.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность будущих учителей начальной школы, формирование коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы, сформированность коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы.

The article characterizes the essence of communicative competence of future primary school teachers; analyzes the current state of development of communicative competence of future primary school teachers; justifies pedagogical conditions of formation of communicative competence of future specialists during pedagogical experience.

Key words: communicative competence of future primary school teachers, development of communicative competence of future primary school teachers, formation of communicative competence of future primary school teachers.